

A »jó gyakorlatok« definíciója a fiatalok (büntető) igazságszolgáltatása területén *

Cedric Foussard**

napi munkánk során érzékeljük a joggal összeütközésbe kerülő fiatalokkal¹ foglalkozó igazságszolgáltatási rendszer fejlesztése iránti közösségi igényt. Az államok, szervezetek, szakértők és magánszemélyek a világ minden tájáról részt vesznek és érdekeltek ebben az általános aggodalmat kiváltó témakörben, s a fiatalok igazságszolgáltatását érintő hatékonyabb és gazdaságosabb megoldásokért dolgoznak. Ez a szándék a 80's évek közepétől² kidolgozott nemzetközi normák és sztenderdek sorában került nyilvánításra, kezdve a Gyermek Jogairól szóló Egyezmény elfogadásával és folytatva a problémában érdekelt szervek és szereplők számának növekedésével.³

Fontosabbá vált, mint bármikor máskor a nemzetközi sztenderdek implementációjának fejlesztése; ennek következtében a „jó gyakorlatok” meghatározása és elterjesztése a konkrét eredmények elérését célzó folyamat részének tekinthető. A jó gyakorlatok hatékony eszközei a tanulásnak, mivel

* A fordítás a szerzőtől kapott kézirat alapján készült. Fordította: Csemáné Dr. Várad Erika egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Büntetőjogi és Kriminológia Tanszék.

** Cedric Foussard a fiatalok igazságszolgáltatásának szakértője, az International Juvenile Justice Observatory (IJJO, Belgium) nemzetközi kapcsolatok igazgatója

¹ Az ENSZ a fiatalok igazságszolgáltatásában alkalmazandó általános minimumkövetelményekről szóló 1985. november 29-én kelt 40/33-as ENSZ közgyűlési határozatnak („Pekingi Szabályok”) megfelelően „fiatalkorú az a gyermek vagy fiatal személy, aki a rá vonatkozó mindenkorai igazságszolgáltatási rendszerben a felnőttektől eltérő elbánásban részesülhet büntetendő cselekmény elkövetése esetén.” (art 2.2a).

² Beleértve, másokkal együtt: A Fiatalok igazságszolgáltatási rendszerére vonatkozó ENSZ Minimumszabályokat (Pekingi Szabályok), melyet a Közgyűlés 40/33-as határozatával 1985. november 29-én fogadott el; a Gyermek Jogairól szóló Egyezményt, melyet az ENSZ Közgyűlése 44/25-ös határozatával egyhangúlag fogadott el 1989. november 20-án; a Fiatalok bűnözés megelőzésére vonatkozó ENSZ irányutakat (Rijádi irányelvek), amelyek 1990. december 14-én kerültek elfogadásra és kihirdetésre a 45/112-es határozattal; az ENSZ a Szabadságelvvel nem járó intézkedésekre irányadó általános Minimumszabályait (a Tokiói Szabályokat), melyeket a Közgyűlés 1990 decemberében fogadott el 45/110-es határozatával; és az ENSZ Gyermekjogi Bizottságának 2007-es, 10 számú Általános Észrevételét a „Gyermekjogok a fiatalok igazságszolgáltatásában” címmel.

³ Meg kell említeni, hogy évtizedek óta léteznek a fiatalok igazságszolgáltatásának kérdéseivel foglalkozó releváns nemzetközi normák, bár speciálisan gyermekközpontú normák csak a 80's évek közepétől kerültek kidolgozásra.

elkülönítik a működőt attól, amin változtatni kell, és ezzel innovatívabb és megalapozott megközelítésekhez járulnak hozzá.⁴ A fiatalok igazságszolgáltatása területén növekvő számú szervezet dolgozik együtt, hogy azonosítsa és elterjessze a „jó gyakorlatokat” annak érdekében, hogy a nemzetközi sztenderdeknek teljes mértékben megfelelő, jobb fiatalok igazságszolgáltatási rendszere jöjjön létre.

E sorok megírásával célunk az, hogy áttekintést adjunk a jó gyakorlatok fiatalok igazságszolgáltatásában megjelenő eltérő definícióiról, utalva a joggal összeütközésbe kerülő gyerekekkel kapcsolatos jó gyakorlatok eredetére és elméleti hátterére. Annak fogalma, hogy a fiatalok igazságszolgáltatása területén mi tekintendő ilyennek, különösen meghatározó, ha a fiatalok igazságszolgáltatási rendszerét fejlesztjük, vagy olyan jogi reformokra vállalkozunk, melyek befolyásolhatják a joggal konfliktusba kerülő gyermekek jogait.

1. A „jó gyakorlatok” koncepciójának eltérő definíciói

Nem könnyű feladat annak definiálása, hogy mi minősül jó gyakorlatnak, és nem létezik egyetlen, kizárólagos fogalom-meghatározás. A sikeresnek tekintett gyakorlat – mely bizonyos feltételek mellett más területekre is kiterjeszhető – azonosításának módszertanát kezdetben a magánszektorban alkalmazták, a versenytársakkal szembeni teljesítményjavítás erősítése céljából, „bevált gyakorlatok” elnevezés alatt.⁵ Manapság, ahogy azt már fentebb bemutattuk, a folyamat nem a magánszektor sajátja, és áterjedt a közzférára is.⁶

Annak ellenére, hogy mára a közzférában közös és átfogó megoldások vannak, a különböző területeken aktív szervezetek csak a 90's évektől kezdve fogtak össze a „jó gyakorlatok” azonosítása és elterjesztése érdekében. Nemzetközi, európai és nemzeti szinten, eltérő szektorokban működő szereplők tettek javaslatokat ennek meghatározására.

Az Egyesült Nemzetek Szervezete az emberi településekről Isztambulban, 1996 júniusában tartott Második Konferenciájával (HABITAT II) jelentős mértékben hozzájárult ehhez, amikor támogatta annak gondolatát, hogy a Nemzeti Bizottságok a jó gyakorlatoknak tekinthető példák felismerésére alkalmas folyamatot dolgozzanak ki.⁷ Ez az ötlet később más területekre is kiterjesztésre került és más nemzeti érdekcsoportoktól is támogatást élvezett annak érdekében, hogy azonosítsák „azokat a politikákat és akciókat, amelyek hatásosnak mutatkozhatnak a témával kapcsolatos életkörülmények javításában, az eredmények bizonyításában és egy olyan szemléltető foratókönyv elkészítésében,

⁴ Lásd http://www.unicef.org/evaluation/index_goodpractices.html

⁵ „A legjobb gyakorlatok, mint innovációs eszközök meghatározása” A Városi Ügyekkel foglalkozó Egyesület éves konferenciáján (Montreal, Kanada) 2006. április 22. napján tartandó előadásra készült anyag.

⁶ *Uo.*

⁷ A fiatalok erőszak megelőzésére, a rehabilitációra és a visszailleszkedésre vonatkozó jó gyakorlatok Közép-Amerikában. El Salvador: Coalición Centroamericana para la Prevención de la Violencia Juvenil, 2009.

mely az empirikus tapasztalatokból való tanulás lehetőségét biztosítja számunkra. Ez [mármint a folyamat] fogja megállapítani azokat a kritériumokat, amelyeket figyelembe kellene venni és azokat a gyakorlatokat, amelyeket alkalmazni kellene”.⁸

Az UNICEF például a 'jó gyakorlatot' „jól dokumentált és értékelt programtervezési módszerként” határozza meg, „amely bizonyítékot szolgáltat a sikerességre/hatásosságra, és amely értékes az ismételt előállítás, bővítés és további kutatás szempontjából”, hozzátéve, hogy „általában különböző országok és környezetek hasonló tapasztalatain alapul”.⁹ Következésképpen a „jó gyakorlat” nevesítése annak folyamata, melyben elkülönítjük a működőt a nem hatékonytól azáltal, hogy megértjük azokat a módokat, okokat és feltételeket, amelyek sikeressé tesznek egy cél elérésében.¹⁰ Az egyik kontextusban sikeres gyakorlat nem feltétlenül megfelelő ahhoz, hogy egy másik szituációba adaptáljuk. Emiatt a jó gyakorlatok azonosítása egyben a szervezetek programjainak és aktivitásainak jobb ellenőrzését és értékelését elérő folyamat része, hozzájárulva ezzel a „programkiválóság”¹¹ megvalósításához.

Néhány szervezet „jó gyakorlatok” helyett a „bevált gyakorlat” elnevezéssel is dolgozik. Például az UNESCO (2007)¹² nem csak a „jó gyakorlat”, hanem a „bevált gyakorlat” fogalmát is használja.¹³ Mindazonáltal, a szervezetek növekvő mértékben alkalmazzák a „jó gyakorlat” definícióját. Például a Best eEurope Practices (BEEP) Projekt¹⁴ összehasonlítja a két megnevezést, megmagyarázva, hogy manapság miért preferálják az előbbit. A BEEP szerint a „jó gyakorlat” alkalmazása úgy is definiálható, mint „egy olyan módszer, eszköz, technológia, stb. alkalmazása, melyet általában a »tanulás szempontjából jól használható« megoldásnak tekintenek; azaz olyannak, mely vagy eléri a célt és/vagy pozitív hatással van a környezetére, vagy (és ez még fontosabb) olyan hasznos tanulási tapasztalattal szolgál, mely valószínűsíthetően ösztönzi a felhasználók kreativitását, zsenialitását és ön-reflexiók képességét”.¹⁵ A 'bevált gyakorlat' szerintük olyan

⁸ A fiatalok erőszak megelőzésére, a rehabilitációra és a visszailleszkedésre vonatkozó jó gyakorlatok Közép-Amerikában. El Salvador: Coalición Centroamericana para la Prevención de la Violencia Juvenil, 2009: 28.

⁹ http://www.unicef.org/evaluation/index_49082.html

¹⁰ http://www.unicef.org/evaluation/index_goodpractices.html

¹¹ http://www.unicef.org/evaluation/index_goodpractices.html

¹² Vlăsceanu, L., Grünberg, L. és Pârlea, D., 2007, Quality Assurance and Accreditation: A Glossary of Basic Terms and Definitions (Bucharest, UNESCO-CEPES) Átdolgozott és frissített kiadás. <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001346/134621e.pdf>

¹³ „Egy felsőoktatási intézmény vagy program javuló teljesítményét eredményező biztonságos és ésszerű gyakorlatokat is magában foglaló módszert vagy innovatív eljárást a társintézmények általában 'legjobbként' ismernek el. Egy jó gyakorlat nem feltétlenül jelent abszolút, kizárólagos példát vagy mintát, jelenléte a felsőoktatási intézmény vagy program javuló teljesítményét biztosítja; inkább az adott szituációhoz illeszkedő legjobb megoldást határozza meg, minthogy az intézmények és programok jelentősen eltérnek elemeikben és terjedelmükben.” (Vlăsceanu 2007: 41).

¹⁴ A „Best eEurope Practices Project” (BEEP) az Európai Bizottság által az Információs Társadalmi Technológiák (IST) alatt, az Ötödik Keretprogramban (2001-2003) támogatott aktivitás. A Beep-pel kapcsolatos további információkhoz lásd: <http://www.beep-eu.org/Beep/HTML/home-fs.htm>

¹⁵ A 'jó gyakorlatok' definíciója a Beep-glosszáriumban jelent meg: <http://www.beep-eu.org/Beep/HTML/home-fs.htm>

megoldás meghatározása, amelyet „az adott szituációban – a teljesítménymérők és más elemzések eredményeként – a »legjobb» tekintenek”.¹⁶ Mára a BEEP elsősorban a 'jó gyakorlat' kifejezést használja, mivel így elkerüli a további fejlesztés szükségtelenségének téves gondolatát, és figyelembe veszi a megoldások szubjektív jellegét és kontextuális függőségét.¹⁷

A 'jó gyakorlat' fogalmának a „fenntartható fejlődést szolgáló oktatás (Education for Sustainable Development)” területén történt azonosításának megfelelően, újabban az UNESCO is e definícióval dolgozik, azt „*kezdeményezésként, projektként és/vagy eljárás módoként*” azonosítva, szoros összefüggésben azzal, hogy „gyakorlati példákat biztosít, ötleteket teremt és hozzájárul a politika fejlődéséhez.”¹⁸

Végül fontos a 'jó gyakorlatot' megkülönböztetni a 'tanulástól'. Ezeket gyakran alkalmazzák együtt új programok tervezésénél. Az UNICEF az alapján határolja el őket egymástól, hogy a 'tanulások' – eltérően a 'jó gyakorlatoktól' – „az egyes programokra illetve működésre adott részletes visszajelzések” eredményei, amelyek megtestesíthetnek sikereket és kudarokat is.¹⁹

2. A »jó gyakorlatok« meghatározása a fiatalkorúak (büntető) igazságszolgáltatása területén

A fiatalkorúak igazságszolgáltatása területén számtalan képviselő és szervezet vett és vesz részt ebben a feladatban. A Gazdasági és Szociális Tanács állásfoglalása alapján a Fiatalkorúak Igazságszolgáltatásának Tárcaközi Bizottsága (IPJJ, Interagency Panel on Juvenile Justice)²⁰ 1997-ben azon tevékenkedett, hogy információkat gyűjtsön jó gyakorlatokról a jogi támogatás, alternatív szankciók, kapacitás-bővítés és képzés, társadalmi tudatosság és érdekképviselet, monitorozás és jelentéstétel területéről.²¹ Ez, a Bizottság által kivitelezett fontos munka jól mutatja, hogy milyen bonyolult a 'jó gyakorlatok' azonosítása közös teljesítménymérők és értékelési kritériumok²² meghatározása – mint a működő és más körülmények közé is kiterjeszhető megoldások megkülönböztetéséhez szükséges lényegi lépés megtétele – nélkül. Érdemes megemlíteni, hogy 2006-ban a Bizottság a Bizottsági tagok fiatalkorúak igazságszolgáltatását érintő

¹⁶ A 'jó gyakorlatok' és a 'bevált gyakorlatok' definíciója megjelent a Beep glosszáriumában: <http://www.beep-eu.org/Beep/HTML/home-fs.htm>

¹⁷ Uo.

¹⁸ UNESCO, *ESD good practices*, in <http://www.unesco.org/en/esd/publications/good-practices/>

¹⁹ http://www.unicef.org/evaluation/index_goodpractices.html

²⁰ A Fiatalkorúak Igazságszolgáltatásának Tárcaközi Bizottsága (IPJJ), mely korábban a Fiatalkorúak Igazságszolgáltatásának Ügynökségek közötti Kooperációs Bizottságaként volt ismert, az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa (ECOSOC) 1997/30, 2007/23 és 2009/26 állásfoglalásaival a Gyermejjogi Egyezményrel és más releváns nemzetközi normákkal és sztenderdekkel kapcsolatos technikai tanácsadás és segítségnyújtás koordinálásával a fiatalkorúak igazságszolgáltatása terén megbízott csoport.

²¹ Lásd Dandurand, Yvon. (2010). *Criteria for the design and evaluation of juvenile justice reform programmes*. Megjelent: Geneva: Interagency Panel on Juvenile Justice, pag 4

²² Uo.

programjaiból és érdekvédelmi tapasztalataiból gyűjteményt jelentetett meg, és más partnerekkel együttműködésben ajánlást készített a 'jó gyakorlatok' azonosításához és használatához.²³

Az UNICEF szintén foglalkozott a joggal összeütközésbe került gyermekkel kapcsolatos jó gyakorlatok meghatározásával, és projekteket támogatott a megállapításukhoz és elterjesztésükhöz történő segítségnyújtás céljából. Az UNICEF minden évben kiadja az újítások, a megszerzett tapasztalatok és jó gyakorlatok válogatott gyűjteményét, a 2006-2013 közötti Középtávú Stratégiai Tervében meghatározott 5 fókuszterületnek megfelelően csoportosítva azokat. Ezek: kisgyermek életben maradása és fejlődése, alapvető oktatás és nemek közötti egyenlőség, HIV/AIDS és gyermekek, a gyermekek erőszakkal és bántalmazással szembeni védelme, támogató politika és partnerség a gyermekjogokért.²⁴ Követve az „Elveszve az igazságszolgáltatási rendszerben – A joggal konfliktusba került gyermekek Kelet-Európában és Közép-Ázsiában” címmel 2008-ban kiadott, Közép- és Kelet-Európára és a Független Államok Szövetségére (KKE/FÁK-régió) vonatkozó jelentésben²⁵ található Ajánlást, a szervezet nemrég katalógust²⁶ adott ki a régióbeli jó gyakorlatok és ígéretes kezdeményezések²⁷ dokumentálásához annak érdekében, hogy az a fiatalok igazságszolgáltatási rendszere reformja támogatásához normatív iránymutatásként szolgáljon.²⁸ Az információk nem kerültek a KKE/FÁK-régió országainak mindegyikében begyűjtésre, csak azokban, amelyekben dinamikus reformok zajlottak.²⁹

Európai szinten az igazságszolgáltatás területén az Európai Bűnmegelőzési Hálózat vesz részt a bűnmegelőzésben létrejött jó gyakorlatok elterjesztésében.³⁰ A disszemináció megvalósítása érdekében jó gyakorlat-projektek és fejlesztések értékelésére szolgáló módszertant dolgoztak ki, mely a tagállamok közötti információ-megosztás kiépítését célozta.³¹ E folyamat egyben alkalmas volt a jó gyakorlatok végrehajtási feltételei megteremtésére is.³²

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Kábítószer- és Bűnügyi Hivatala (UNODC), mely egyike a fő ENSZ-irodáknak, s mely felelős a bűnmegelőzésre és igazságszolgáltatásra vonatkozó irányadó ENSZ-minimumszabályok elterjesztéséért, és hatáskörrel bír az igazságügyi intézmények rehabilitációjának és

²³ <http://www.juvenilejusticepanel.org/resource/items/I/P/IPJJProtecRightsChildConflictLaw06EN.pdf>

²⁴ Lásd http://www.unicef.org/evaluation/index_49082.html

²⁵ UNICEF (2008) *Lost in the Justice System – Children in conflict with the law in Eastern Europe and Central Asia*: pag. 8 http://www.unicef.org/ceecis/Lost_in_the_Justice.pdf

²⁶ UNICEF, *Good Practices in Juvenile Justice in the CEE/CIS Region* (2010)

²⁷ „»Ígéretes kezdeményezések« – a gyakorlati szakemberek és szakértők elismerik (és használják) a fogalmat, azonban nem került hivatalos értékelésre.” UNICEF, *Good Practices in Juvenile Justice in the CEE/CIS Region* (2010), pag. 8

²⁸ UNICEF, *Good Practices in Juvenile Justice in the CEE/CIS Region* (2010), pag. 6

²⁹ UNICEF, *Good Practices in Juvenile Justice in the CEE/CIS Region* (2010), pag. 10

³⁰ See <http://www.eucpn.org/keydocs/Good%20practice%20Methodology.pdf>

³¹ Az EUCPN Tanácsa 2005. október hó 18. napján fogadta el.

³² EU Crime Prevention Network *A Methodology for Assessing Good Practice Projects and Initiatives* pag. 1 lásd: <http://www.eucpn.org/keydocs/Good%20practice%20Methodology.pdf>

a fiatalok – ezen összefüggésben³³ megvalósuló – védelmének biztosítására, az UNICEF-fel együtt *Kézikönyvet* fejlesztett ki a *Fiatalok Igazságszolgáltatása Mutatóinak Méréséhez*³⁴ (2006). A kézikönyv bemutatja az UNICEF és az UNODC által – más partnerekkel konzultációban – javasolt tizenöt indikátort, és megmagyarázza [a könyv] hasznosságát a bárhol a világban a fiatalok igazságszolgáltatási rendszerében (zajló) reformok támogatásában.

A fiatalok igazságszolgáltatása területén dolgozó gyakorlati szakembereknek szóló konkrét útmutató biztosítása érdekében, a „Save the Children” *Fiatalok Igazságszolgáltatása: Modern koncepció a joggal konfliktusba került gyermekekkel való munkához* címmel 2006-ban publikációt adott ki, amelyben a jó gyakorlatok vizsgált és dokumentált modelljei találhatók.

3. A »jó gyakorlat«, mint a nemzetközi sztemderdek teljesítését támogató eszköz szükségessége

20 évvel ezelőtt a Gyermekjogi Egyezmény (UNCRC) deklarálta, hogy a részes államoknak a joggal konfliktusba került gyermekek legjobb érdekét kell szem előtt tartaniuk.³⁵ Legutóbb (2007) a 10. számú Általános Észrevétel – kimondottan a fiatalok igazságszolgáltatási rendszerének kontextusára utalva – egészítette ki ezt azzal, hogy ez a védelem például a rehabilitációs intézkedések felkutatását és a helyreállító igazságszolgáltatás³⁶ alkalmazását is magában foglalja. Mindazonáltal sok országban és közösségben a szabadságvonást még mindig nem megfelelően³⁷ alkalmazzák és a fiatalok bűnözésre adandó tipikus választ a kiskorúak jogainak biztosítása és bűnözésük megelőzése terén³⁸ még szerénynek, visszafogottnak tartjuk. Mégis, történt néhány előrelépés - mint a diverzió megjelenése és a szabadelvonással járó intézkedések alternatívái, például Kelet-Közép-Európában/FÁK régióban.³⁹

³³ *Renee Sabbagh UNODC Salamanca, 27-29 October 2004: First International conference: Juvenile Justice and Prevention of Juvenile Delinquency in a Globalized world. Police perspective: For a multidisciplinary collaboration in the best interest of the child: 2.*

³⁴ UNICEF and UNODC *Manual for the Measurement of Juvenile Justice Indicators* (2006).

³⁵ United Nations, Convention on the Rights of the Child, article 3^o n.º 1.

³⁶ Committee on the Rights of the Child, GENERAL COMMENT No. 10 (2007), paragraph 10 (art. 3 on the Best Interests of the Child).

³⁷ Lásd például Jenny Talbot: *Seen and Heard: supporting vulnerable children in the youth justice system*. 2010: pag. 10, utalva a következőre: „The *Out of Trouble* programme, the Prison Reform Trust’s five-year programme to reduce child and youth imprisonment in the UK”.

³⁸ Lásd Yvon Dandurand: *Criteria for the design and evaluation of juvenile justice reform programmes*. Megjelent: Geneva: Interagency Panel on Juvenile Justice, 2010, pag. 6.

³⁹ United Nations Children’s Fund (UNICEF) *Good Practices in Juvenile Justice in the CEE/CIS Region* (2010): pag. 7.

A Gyermek Jogairól szóló Egyezmény a fiatalok igazságszolgáltatása kapcsán történő teljesülésének átfogó értékeléséhez lásd IJJO International Campaign „Two decades of Juvenile Justice: improvements since the adoption of the Convention on the Rights of the Child.” <http://www.oijj.org/crc20/index.php>

Figyelemmel arra, hogy a joggal összeütközésbe kerülő gyermekek kérdése már hosszabb ideje a nemzeti, nemzetközi programok részévé vált (bár gyakrabban a fiatalkori bűnözés ellenőrzésével, semmint a fiatalkorúak igazságszolgáltatásának támogatásával összefüggésében⁴⁰), és arra a tényre, hogy a nemzetközi normák és sztenderdek (még azok sem, amelyek kimondottan a fiatalkorúak igazságszolgáltatását célozzák) nem kínálnak megoldást az aktuális programoknak az ajánlások⁴¹ nemzetközi szövegeiben meghatározott elveknek való megfeleltethetőségére, a 'jó gyakorlatok' azonosítása önmagában is fontos eszköznek mutatkozik azon résztvevők megsegítésében, akik világszerte erőfeszítéseket tesznek a fiatalkorúak igazságszolgáltatása tökéletesítéséért. Éppen ezért a 'jó gyakorlatok' a politikai döntéshozók és a közvetlenül a területen dolgozók közötti jobb kapcsolatok kialakításához is hozzájárulnak.

4. Konklúzió

A fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerei világszerte jelentősen eltérhetnek egymástól és – mivel az országok a joggal konfliktusba kerülő fiatalokat különböző módokon kezelik – gyakorlatilag lehetetlen egyetlen modell⁴² meghatározása. Ez az, ami miatt fontos a homogén információk rendszeres gyűjtésének fejlesztése, a könnyen összevethető és mérhető teljesítményértékek segítségével történő egyeztetés, amely biztosítaná a fiatalkorúak különböző igazságszolgáltatási gyakorlatainak objektív összehasonlítását. Innentől lehetséges a 'jó' tartott gyakorlat azonosítása, amennyiben az a nemzetközi normákban meghatározott módon veszi figyelembe a kiskorúak jogait, a jogsértő kiskorúak teljes társadalmi és szakmai befogadását célozza, és ha más összefüggésben és körülmények mellett is alkalmazható.

⁴⁰ UNICEF, Innocenti Digest 'Juvenile Justice', January 1998: 17.

⁴¹ Lásd Yvon Dandurand: Criteria for the design and evaluation of juvenile justice reform programmes. Megjelent: Geneva: Interagency Panel on Juvenile Justice, 2010, pag. 6.

⁴² A fiatalkorúak igazságszolgáltatásai rendszerei közötti különbségekről lásd: James Dignan „Juvenile Justice Systems: A Comparative Analysis”.